

اسناد

دونامه های تاریخی

مجله بررسی های تاریخی در هر شماره
از اسناد و نسامه های تاریخی که پیش از این
در جانی چاپ نشده باشد بیجاپ خواهد رسانید
تابدین ترقیب مدارک و اسناد پراکنده تاریخ
ایران جمع آوری و برای استفاده پژوهندگان
آماده گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرستال جامع علوم انسانی

چند سندی که در این شماره
 منتشر میشود مربوط بر روابط
 ایران و فرانسه در زمان
 قاجاریشاه است واز روی اصل
 آنها که در بایکانی ملی پاریس
 میباشد عکس برداری شده است.
 دونامه اول و دوم بر ترتیب
 از عباس میرزا نایب السلطنه
 و میرزا بزرگ قائم مقام وزیر
 اوست که آنها را به عسکرخان
 افشار سفیر ایران در دربار
 فرانسه نوشته اند. نامه عباس
 میرزا چنانکه از متن آن بر
 می آید مورخ به تاریخ ذی القعده
 ۱۲۲۳ هجری است و با علم باینکه
 بر حسب معمول ورسم این زمان،
 و هر موقع فرمان رقمه از جانب

روابط ایران و فرانسه

سرمگ جاگیر فاعم معامی
(دکتر در تاریخ)

شاه ولیعهد و یا شاهزادگان بنام کسی صادر نمیشد وزیر نیز نامه‌ای به آن شخص مینوشت، نامه میرزا بزرگ هم اگرچه تاریخ ندارد ولی بگمان نزدیک به یقین در همان ذی القعده ۱۲۲۳ نوشته شده است.

متن نامه عباس میرزا حاکی از مساعی ژنرال گاردان Gardane سفیر ناپلئون در دربار فتحعلیشاه است که مأموریت داشت برای حفظ مصالح فرانسه و هموار ساختن راه برای اجرای طرحها و نقشه‌های نظامی و سیاسی ناپلئون بجنگ ایران و روسیه پایان دهد و گاردان بهمین نظر در ۲۸ جمادی الآخره ۱۲۲۳ (۲۱ اوت ۱۸۰۸) از دولت ایران تعهد نامه‌ای گرفته بود مبنی بر اینکه ارتضی ایران دست از جنگ بکشد و خود نیز تعهدی سپرد که سپاه روسیه را از قدام بجنگ مانع شود و بدین ترتیب متارکه‌ای موقتی میان طرفین بوجود آمد تا مذاکرات صلح آغاز شود.

فتحعلیشاه که مقتون و مسحور پیروزبهای مواعید ناپلئون شده بود، مصالحه با روسها را موکول بنتظر ناپلئون کرد و میخواست مذاکرات صلح در پاریس، زیر نظر ناپلئون صورت گیرد ولی روسها که می‌دانستند صلحی که در پاریس صورت گیرد مصالح و نیات مخصوص آنها را تأهیم نمیکنند پیشنهاد ایران را پذیرفتند و مارشال گودویچ Gaudowitch در ۲۳ ربیع ۱۲۲۳ (۱۴ سپتامبر ۱۸۰۸) نامه‌ای بسیار شدیداللحن و تند به عباس میرزا نوشت و در این اتمام حجت (التياتوم) یاد آور شد چنانچه ولیعهد ایران راضی به واکذاری قسمتهایی از نواحی شمال رودخانه ارس بر سها نشود ارتضی روسیه حملات خود را آغاز خواهد کرد و هنوز نامه او به عباس میرزا نرسیده بود که ستاد و قرارگاه سپاه خود را به او چمیازین آورد (۱۹ شعبان = ۱۰ اکتبر) و نیروهای او به بندر انزلی (بندر پهلوی امروز) و به کرانه‌های گیلان حمله بردنند. نامه گودویچ هنگامی بدست عباس میرزا آورد (۱۹ شعبان = ۱۰ اکتبر) که خبر تجاوز روسهاهم واصل شده بود و عباس میرزا از روی خشم نامه گودویچ را پاره کرد (۱۴ شعبان = ۲۳ اکتبر).

- ۱- اسناد و مکاتبات سیاسی ایران در بایگانی وزارت امور خارجه فرانسه ۱۰۰ برگ
- ۲- ترجمه فارسی این نامه در کتاب «مأموریت ژنرال گاردان» ترجمه عباس اقبال ص (صفحات ۱۰۸ تا ۱۱۱) موجود است.

برابر این خبر ژنرال کارдан منشی خود لازار Lajard را در ۶ رمضان (۱۲۶۱) برای مذاکره با مارشال گودویچ به تفلیس فرستاد^۱ ولی هارشان گودویچ لازار را بسردی پذیرفت و پیشنهاد متار که جنگ و صلح در پاریس را قبول نکرد و نامه دیگری به عباس میرزا نوشت و در آن گفته بود:

«بهتر می‌بود این فرستاده بخود رحمت آمدن تا اینجا را نمیداد. من اگر می‌خواستم و می‌توانستم پیشنهاد ژنرال کاردان را بپذیرم، پیش از این یعنی در همان نخستین بار که او پیشنهاد متار که جنگ و برقراری صلح بین روسیه و ایران را کرده بود می‌پذیرفتم. امروز دیگر امپراطور ناپلئون هم خود اگر شخصاً از من بخواهد که بجنگ پایان دهم من دست از عملیات خود علیه ارتش ایران برنمیدارم».^۲

سند سوم نامه‌ای است از عسکرخان سفیر ایران در دربار ناپلئون که پس از بسته شدن پیمان فین کن‌شتاین Finkenstein و بازگشت میرزا رضا خان قزوینی^۳ به منظور تحکیم روابط با ناپلئون بفرانسه رفته بود. این نامه هر چند تاریخ ندارد ولی از روی ترجمه فرانسوی آن که نیز به مهر عسکرخان معهور و در بایگانی ملی پاریس ضبط است می‌توان دانست در ۲۱ سپتامبر ۱۸۰۹ (۱۱ شعبان ۱۲۲۴) نوشته شده است.^۴

در این نامه عسکرخان در دو جا از ژوبر Jaubert سخن گفته است و این شخص همان منشی و مترجم مخصوص ناپلئون است که ناپلئون اورا با نامه‌ای مورخ بتاریخ ۱۶ فوریه ۱۸۰۵ (۱۶ ذی قعده ۱۲۱۹ قمری) بدربار فتح‌علیشاه فرستاد^۵ و او در راه آمدن بایران در بایزید بدست پاشای بایزید

۳— اسناد و مکاتبات ایران ج ۱۰ برگهای ۳۲۹ و ۳۳۰— بکتاب مأموریت ژنرال کاردان ترجمه فارسی هم رجوع کنیدم (۱۲۸۱۱۲)

۴— نامه‌های چاپ نشده‌ای از اعضای سفارت ژنرال کاردان، تألیف Déhérain صفحه ۲۶۵ (نسخه فرانسوی)

۵— این شخص از طرف فتح‌علیشاه برای بستن پیمان دولتی و اتحاد نزد ناپلئون رفته بود و نخست اصل پیمان فین کن‌شتاین که در بایگانی ملی پاریس ضبط و بربان ترکی و نرانه است بامضای اوست.

۶— بایگانی ملی پاریس، کارتن ۱۶۸۶ AF. IV پرونده ۳ قطمه ۱۳.

۷— برای آگاهی از مضمون این نامه به مجله شرق سال ۱۳۰۸ ترجمه استاد فقید سعید نظری و رجوع کنید.

دستگیرشد و هفت ماه در زندان او بسختی بسر برداشته شد تا آنکه بر اثر یاری برخی از کسان پاشا و تهدیدات و کوششهای اولیای ایران بالاخره از زندان رهایی یافت (۳۰ ذی قعده ۱۲۲۰ مطابق با ۱۹ فوریه ۱۸۰۶) و در هجدهم ربیع الاول (پنجم زوئن ۱۸۰۶) خود را به تهران رسانید.^۸

زوبیر پس از مدتی اقامت در ایران سرانجام در اوائل جمادی الاول (۱۲۲۱) (واخر زوئن ۱۸۰۶) ایران را ترک گفت و بسوی پاریس رفت.^۹

۱- رقم عباس میرزا نایب السلطنه به عسکر خان^{۱۰}

حکم والاشد آنکه عالیجاه رفیع جایگاه عزت و سعادت پناهها ارادت و صداقت آگاه مجده و نجده انتباش شهامت و بسالت اکتناه سفیر فرزانه آگاه عده خوانین کبار عسکر خان سالار عساکر افسار بعوارف سلطانی مستظره و بعواطف خاطر مرحمت مبانی مستبشر بوده بداند که درین سال فرخنده فان بعد از آنکه بنابر اظهار عالیجاه مجده و نجده انتباش زبدة الامراء المیسیحیه جنرال غاردان خان بنای کار براین شد که تا معاودت آن عالیجاه یا رسیدن خبری از دولت علیه فرانسه طریق متار که مسلوک بوده از عساکر دولت علیه و سپاه روس آسیبی و تعرضی بیکدیگر نرسد و عالیجاه جنرال مشارالیه تهدنامه مشعر بر ترک مجاوله روسیه باعساکر دولت قاهره بکار گزاران ما سپرده حجتی هم از آنها دریافت نمود که از طرف نواب والا جنگ وجدالی رو ندهد و بهمین خصوص یکی از کسان خود را روانه نزد گودویچ سردار روسیه نموده بین اطمینان نواب والا نیز عساکر پادشاهی را از سلطانیه برکاب ظفر نکار احضار نفرموده خاطر جمعی کامل داشتیم که روسیه حفظ دوستی دولت علیه و قرارداد عالیجاه جنرال مشارالیه و اتحاد شوکیتن فرانسه و

- ۸- زوبیر خود شرح این گرفتاریه را ساخته داشت به تفصیل در سفرنامه خود نوشته است.
د. ک به «سفرت به ایران و ارمنستان» ترجمه مجهود حدایت.

- ۹- اسناد و سکایات ایران جلد ۹ برگ ۲۰۹.

- ۱۰- اصل این رقم که اثر مهر عباس میرزا در گوشه راست و بالای آن دیده میشود دو پایه کانی ملی پاریس و در مجموعه AF IV ۱۶۸۶ پرونده دوم برگ چهارم ضبط است.

ایران را مرعی داشته خلاف قرارداد نخواهد نهاد و گودویج اولاً بسخن عالیجاه جنرال و نوشه و فرستاده او التفاتی ننموده بنا گاه خود در اول سردی هواباگرهی بی شمار قاصد ایروان گردید و از طرف نخجوان نیز جمعیتی انبیوه بولایت مزبور فرستاد ما نیز چون سیاهی مستعد از عساکر منصوره در رکاب مستطاب نداشتیم امر قلعه ایروان را حسب الواقع مضبوط کرده ایلات و رعایای آنجارا در محکمهای محکمه جادا ده حکم بگوچیدن ایل و رعیت نخجوان فرمودیم و برای اینکه روسیه نخجوان را گوشمالی دهیم که تاجمیع آمدن سپاه ظفر پناه مصدر امری نتوانند شد با جمعیت حاضر رکاب عزم مجادله روسیه مأمور بخجوان را وجهه همت بلند ساخته میانه سیستان و نخجوان آنها را ملاقات و صدمه و ضربی کلی بآنها زده قتل و اسیری کامل از آنها فرمودیم و چون اطمینان کامل از کار ایروان حاصل فرموده و سپاه منصور نیز هنوز بر رکاب والا نرسیده بودند و یقین داشتیم که روسیه نخجوان تسامدی میدید تدارک شکستگی خود را خواهد نمود بنای تو قفرا در این طرف آب ارس گذاشته اهمیت والانهمت را بجمع آوودن سپاه و تهیه کار جنگ مصروف فرمودیم و چون حقیقت این اخبار بدر بار دولت گردون مدار روسیده و عالیجاه جنرال مشارالیه نیز مستحضر گردیده بود عالیجاه صداقت آگاه لازارخان را روانه نزد غراف گودویج سردار روسیه نموده که شاید مشارالیه بی آنکه میانه دو سپاه کار بجنگ و جدال کلی کشد دست از محاصره قلعه کشیده تارسیدن خبر از در بار دولت علیه فرانسه بمثار که راضی گردد و گودویج باز بسخن عالیجاه موسی لازار نیز التفات و اعتنائی نمود دست از مجادله باز نداشت و چون میدانست که مجرد آنکه سپاه نصرت پناه در معسکر والا مجتمع گرددند اورا مجال و امان نداده متفرق و پریشان خواهیم ساخت وقترا غنیمت دانسته شب نهم شوال دو ساعت بصیغه مانده با همه سپاه خود از هر طرف به جانب قلعه رو گردند مستحفل ظاین قلعه نیز که بادلهای قوى مشغول حفظ و حراست بودند از یورش ایشان اندیشناک نشده چندان تأمل نمودند که تمامی سپاه روسیه از خندق عبور و پیای دیوار رسیده نرد باهارا بینه برج و حصار گذاشته بودند بعد از آن تفکه هیان آتش بسیار قلعه از هر طرف مانند ابرهای برق انگیز شروع بشاره

ریزی کرده بخواست خدا و باقبال بیزوال اعلیحضرت قدرقدرت خسروملک گشا قتلی چنان در آن سامان تقدیم کردند که درون و بیرون خندق و پای برج دیوار از هر طرف پرازندهای کشتگان روسی شده در هر جانب از کشته پشته بلند عیان گردید و خون ایشان مانند جوی روان کشت و تمامی تفنگکاو سلاح و نشان صاحب نشانهای ایشان بدست محافظین قلعه افتاده تدارکی تازه برای قلعه از اسلحه آنها مقدور و میسر گردید و بغیر محدودی از ایشان که با مشقت و تلاش بسیار جسانی بسلامت برده بسنگر خود رسیدند بقیه ایشان عرض فنا و دمار شده سه هزار کس مقتول و دوهزار نفر آنها مجروح گردید و چون مقارن آن حال دلوران جنگجو نیز از اطراف واکناف فوج فوج بر کاب مستطاب منصور میر سیدند و نواب والا گروهی انبوه از ایشان را در مقدمه موکب ظفر کوکب والا چون آتش و باد از آب ارس با آنطرف گذرانیده مأمور بمحادله و محاربه روسيه ایروان و نجخوان فرموديم و عقاب رايت ظفر نگار را نيز بجناح حر کت آورد متعاقب پیشروان سپاه ظفر پنهان قاصد و عازم دفع و رفع روسيه بوديم و خبر عزیمت سپاه واردۀ حر کت موکب فیروزی هموار نیز بسردار روسيه رسیده و یقین داشت که مجرد آنکه موکب فیروزی کوکب والا بارديگر بعزم خصم افکنی و دشمن شکاري حر کت نماید دو سپاه اورا باي ثبات و قرار نخواهد بود لابد و ناچار هنوز عاليجه رفيع جايگاه امير الامراء العظام حسين خان سردار بیکلار بیگی ایروان که با سپاه بجانب ایروان مأمور شده بود بخارج قلعه ایروان رسیده و عاليجه رفيع جايگاه ز بهدا الامره الكرام على خان قاجار بظاهر شهر نجخوان وارد نگردیده بودند که سردار روسيه چاره کار خود را در معاودت و فرار دیده خود و روسيه ایروان نيمشبي از خارج ایروان بحدود گرجستان فرار و از روسيه نجخوان نيز بجانب قراباغ فراری گردیده از يكطرف موکب والا نيز که قريک سوار و عزيمت نموده بود در آنطرف نجخوان روسيه را ملاقات و از طرف دیگر سپاه ظفر پنهان منصور که با ایروان مأمور گردیده بودند در چهار فرسخ ایروان روسيه آنجارا در یافته چهار منزل آنها تعاقب نموديم و در هر منزل جمعی كثير و جمعی غفير از آنها کشته و مجروح و گرفتار و اسير گردید و چنان صده و شکستي با آنها رسيد که

همه عراوه و بیشتر قورخانه و اسلحه خود را سوخته و ریخته کوه بکوه از بیم جان فرار و پی سپر طریق خذلان گردیدند و بحمد الله المنه دشمنی که به پیروزی خود مغزور بود چنان مقهور و مکسور و ابواب بلا بر روی او مفتوح گردید که بین هر سنگ و خاری را محل سلامت خود می ساخت و از تفضلات بالغه الهی ضرب و صدمه و شکستی به آنها رسید که امروز از نج giovان و ایروان تا چند منزل همه جا تنها کشتگان آنها ریخته و خاک صحراء با خون آنها آمیخته است . بالجمله چون در این اوقات که روسیه بحدود ایروان و نج giovان آمده بودند انواع بی اعتمانی از ایشان نسبت بعالیجاه موسی لازارخان و فرستاده اول که نوشتۀ عالیجاه جنرال را برده بودند ظاهر گردید و از قرار شرحی که گودویچ سردار روسیه بنواب والا و کارگزاران سرکار قلمی داشته بود کمال بی اعتمانی او نسبت به دولت عليه دائمۀ القرار فرانسه استنباط میشد . نواب والا باحتیاط اینکه مبادا خدابخواسته ضعف و فتوری از طرفی بعساکر ظفر مائز فرانسه رسیده باشد تاتاری علی التعجیل تعیین رشرحی بعالیجاه موسی مبور مرقوم داشتیم که اوضاع دولت عليه فرانسه را خود بزودی قلمی و حکم محکم را نیز بآن عالیجاه ابلاغ نماید . بآن عالیجاه نیز مقرر میشود که در رسیدن حکم والاحقایق اوضاع آنحدود و هزده استقرار کار اعلیحضرت قدر قدرت شمار امپراتور اعظم عم اکرم را علی التفصیل قلمی و عرض نماید که خاطر عطوفت ذخایر والا از این رهگذر قرین استظهار و اطمینان بی منتهی گردد و همه وقایع اینحدود را نیز که بآن عالیجاه مرقوم داشته ایم حالی و خاطر نشان کار فرمایان دولت عليه فرانسه نموده ایشان را از مرائب بی اعتمانی های روسیه بدولت عليه فرانسه و بسخن و قرارداد عالیجاه جنرال مشارکیه مستحضر سازد و عنایات خاطر والا را درباره خود کامل دارد و در عهدہ شناسند تحریراً فی شهر ذی القعده ۱۲۲۳ .

۳- نامه میرزا عیسی قائم مقام (میرزا بزرگ) به عسکر خان^۱
 عالیجاه رفیع جایگاه، عزت و سعادت همراه، مجدت و جلالت اکتفا،
 فخامت و نبالت انتباه دوستی و مودت آگاه عمدة الخوانین العظام اخوا
 ان شاء الله تعالى همواره روضه عزت و صدیقه مجدت از رشحه افسانی
 سحاب الطاف سجانی قرین خضرت و ربانی بوده از وسمت صرصر زمان در
 حفظ و حمایت ملک منان باد. بعد از اظهار شوقمندی با دراک ملاقات بهجت
 علامات بر صفحه دوستی و موالات مینگارد که او لا متمند و قتیست که از
 جانب خیریت جواب استحضاری حاصل نیست و مراسله مشعر بر حقایق
 احوال خیریت از آن عالیجاه نرسیده. چون زمان مسافت ایشان بطول انجامیده
 و استعلام حالات لازم بوده بتحریر و ترسیل این مراسله پرداخته اظهار میشود
 که هر کاه از احوال و اوضاع اینحدود خواهد مستحضر شوند حقیقت از
 قراریست که نواب مستطاب فلک جناب حور ارکاب ولی النعمی ام مرقوم
 فرموده اند که بعد از زیارت رقم از حقایق حالات مستحضر خواهد شد.
 آن عالیجاه انشاء الله الى حال از دولت عليه ترانسه مراجعت نمود خواهد بود
 و بعنایت خدا امورات سروصورتی بروفق خواهش یافته بهر جهت همه روزه
 چشم برآ و رود مسعود و حصول سلامتی وجود مسرت نمود آن عالیجاه میباشد.
 باقی ایام بکام باد برب العباد.

۳- نامه عسکر خان به ناپلئون

ثنای شاه جهان ورد شب نشینان است
 دعای دولت او ورد صبح خیزان باد
 بهر طرف که کشد قیمع یکسواره چو مهر

سیاه خصم چوانجم زهم کریزان باد

اقسام بالله و آیاته که صبح و شام و ضیفه (کذا) دعای دولت جاوید مدت پادشاه

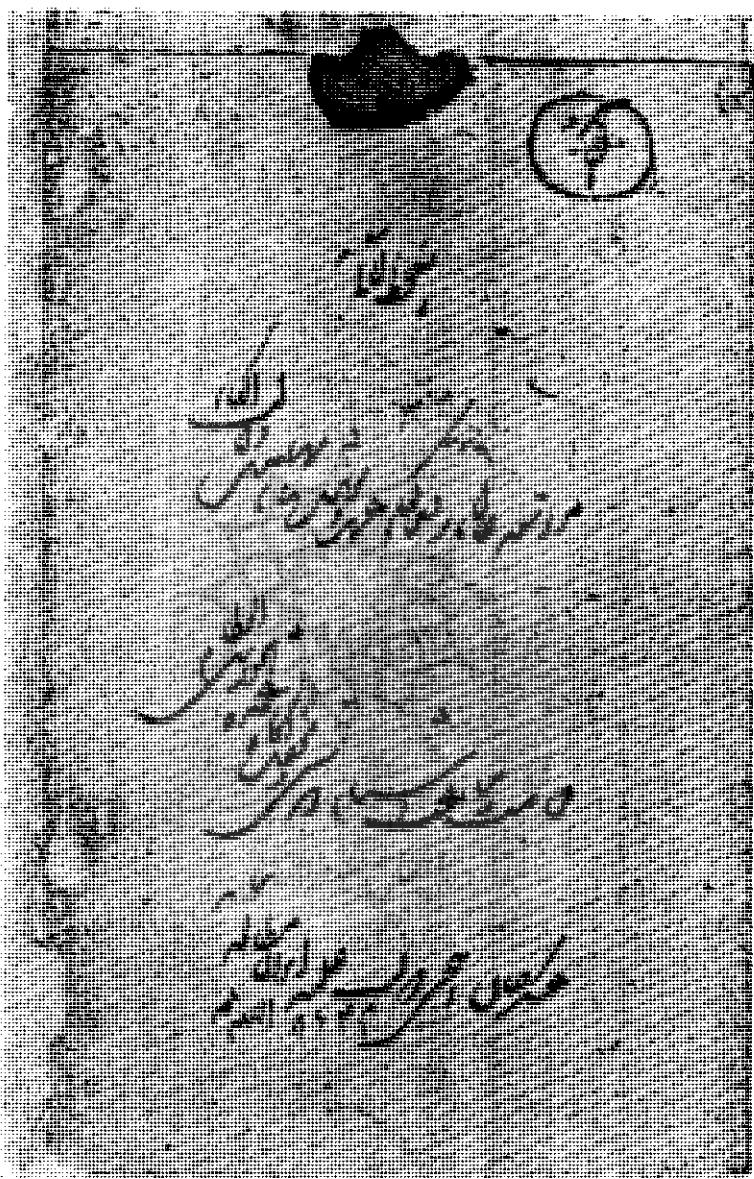
۱- اصل نامه در بایکانی ملی پاریس: مجموعه AF. IV 1686، پرونده ۴ برگ ۵

۲- اصل نامه در بایکانی ملی پاریس در مجموعه AF. IV' 1686 پرونده سوم برگ ۱۴
 (۸)

معالک پناه، ملایک اشتباه، مؤید مظفر سعادت بار، سور حدقه شهر باری و نور حدقه خسروی و فرمان گذاری (کذا) خلد الله تعالی زمانه مرتب است و رجاوائق که دهنده مرادات و بخشندۀ سعادات عمت میامن الاء علی الدوام اسباب ارتفاع لوای درسلک حصول منظم دارد و آثار مفاخر شهر باری نامدار طراز هائز ملوک رفیع مقدار گرداناد. چون بر ذمته همت بندگی و فدویت لازم است که همه اوقات بتحریر سر عریضه ارادت فریضه پرداخته وجود نابود خودرا بر پیشگاه ضمیر هنر تنویر پادشاهی جلو گر ساخته اظهار عبودیت و بندگی نموده باشد. در این هنگام سعادت فرجام که عالیشان زبدۃ الملکة المیسیحیة کامل عاقل هوشیار موسیو زوبر عازم و روانه خاکپای توپیاسای اقدس ارفع اعلی میشد لازم دانسته بندگی و فدویت خودرا در نظر فیض منظر پادشاه عالم پناه ظاهر و هویدا ساخته از حضرت باری تعالی مستلت می نماید که دائمآ فتح و ظفر غاثیه کش و سعادت و نصرت در جلو و عمر دولت روز افرون الى ان قراض عالم دائم و قایم باشد. استدعا آنکه و تمنا چنان که همه اوقات کمترین غلامان را از گوشه عنایت محظوظ منسی نفر مایند و گزارشات کمترین بقراریست که عالیشان موسیو زوبر بعداز شرفیاب حضور زبانی عرض خواهد ساخت. ۱ گرچه این غلام را آرزو آن بود که خود با چند نفر ملازم در خدمت منازعه و غوغای در خاکپای والا، قیام و اقدام نموده خدمت گزاری خود در نظر انور پادشاهی جلوه گرسازد، از کم طالعی مقدور نگردید امیدوارم که با صدار رقم مبارک مطاع این غلام جان نشاررا از خاک مذلت برداشته سرافتخار و مبهات را باوج سموات بر افزاند که شاید مس وجود این خاک از تأثیر اکثیر کیمیا اثر رشک فرمای طلای خالص وزر کامل عیار گردد. باقی

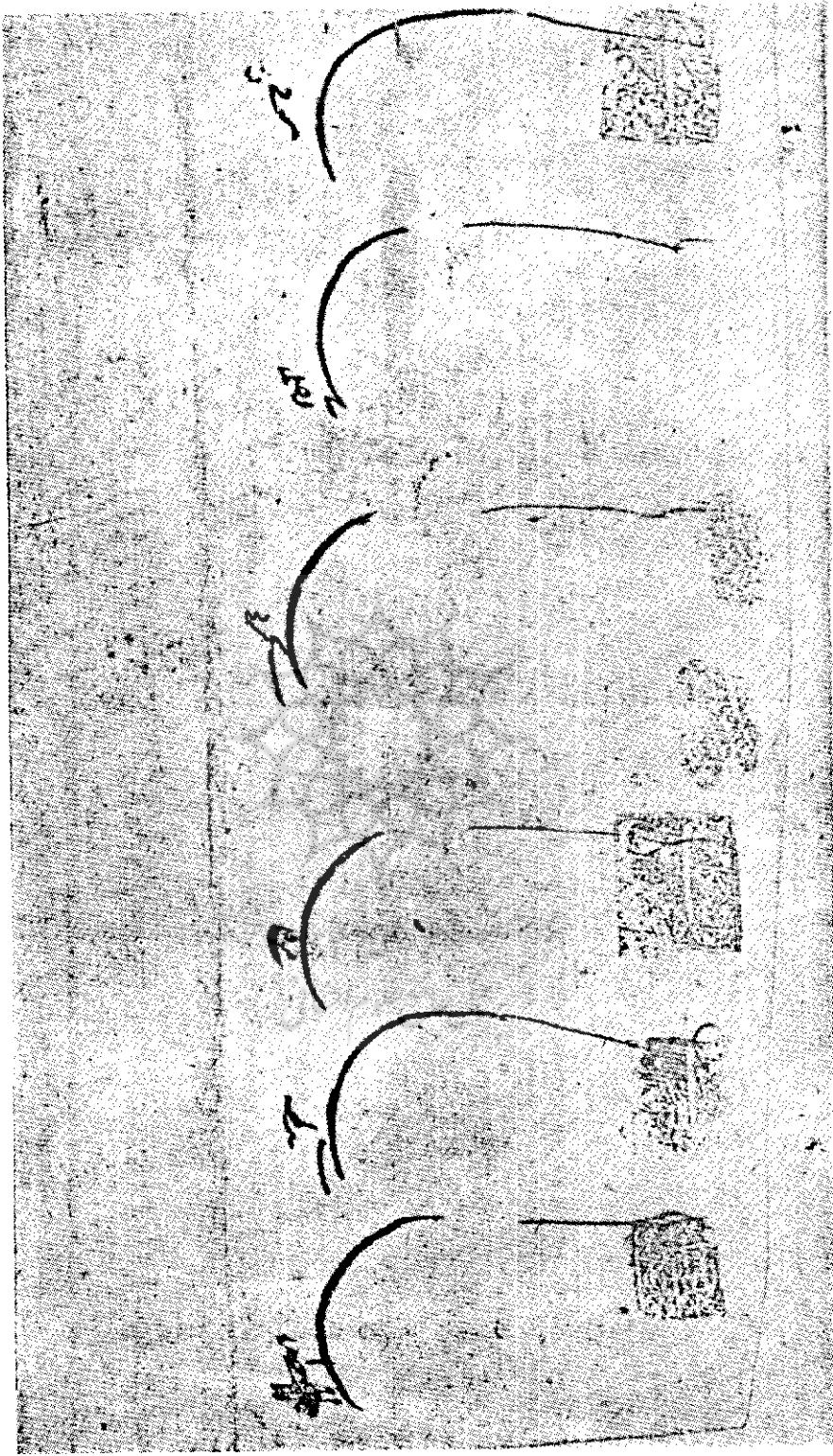
باقی مباد که هر که نخواهد بقای تو عمرت دراز باد بین ختم والسلام.

۱ - قسمت ابتدائی و قسمت آخر رقم عباس میرزا نایاب السلطنه
که به عسکرخان افشار نوشته شده است .

۲- متن نوشته روی پاکت که رقم عباس میرزا در آن بوده است

۱۳ - شماره پیشنهادی هر سه - ۳

10

۱۰۷۳) میرزا علی خان (دیوانخانه

لیکن دوستی و مهربانی نیز باید باشد

لیکن کسی کم از می خواهد که در هر چیزی که می خواهد باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند

لیکن کسی که در هر چیزی که می خواهد باید باشند باید باید باشند